

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzâdeyi vefatının 64. yılında ÜLKÜTEK olarak saygı ve rahmetle anıyoruz. Mekanı cennet olsun.

Azerbaycan Milli İstiklal Davası'nın en önemli savunucularından olan Mehmed Emin Resulzade, önce Çarlık, ardından da Bolşevik Rusyası'na karşı fikirleri ve kalemıyla savaşımıştır. Resulzade, Azerbaycan'ın Himmet, Füyuzat, İrşad, Terakki, Yoldaş adlı yayın organlarından uzun yıllar başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere, tüm Türk dünyasının haklarını savunmuştur.

28 Mayıs 1917'de Azerbaycan Cumhuriyetini kurdu ve ilk cumhurbaşkanı oldu. Cumhuriyet iki yıl yaşadı. Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal edince Resulzâde önce Almanya'ya gitti. İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya teslim olunca Türkiye'ye geldi, Ankara'ya yerleşti. 6 Mart 1955'te vefat etti. Ankara Cebeci asri mezarlığında yatmaktadır.

MEHMET EMİN RESULZÂDE

İran'dan Türkiye, oradan da tekrar Azerbaycan'a uzanan serüvenin sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan Resulzade, devleti ve milleti için yaptığı başarılı çalışmalarıyla takdire şayan olmayı başarmıştır. Ayrıca Ziya Gökalp'in İslamlaşmak, Türkleşmek, Muasırlaşmak sloganını kendine şiar edinerek milleti için en iyi geleceği planlamış ve bu uğurda vatanından sürgün olmak zorunda kalsa da bu fikriyatından asla vazgeçmemiştir. Bu çalışmamızdaki amaç da başta Azerbaycan Türklüğüne olmak üzere, eserleri ve faaliyetleriyle tüm Türklüğe hizmet etmiş olan Mehmed Emin Resulzade'nin hayatı, ilmi ve kültürel faaliyetleri, fikriyatı ve eserleri hakkında bilgi vererek bilinmesi gereken önemli bir döneme ışık tutmaktır.

Hayatı, İlmi ve Kültürel Faaliyetleri

1884'te Bakü yakınlarındaki Novhanı köyünde doğan Mehmed Emin Resulzâde, Hacı Molla Ali Ekber adında tanınmış bir din âliminin oğludur. Annesi Zalkızı Ziyet'tir. Küçük yaşlarda dini bilgiler tahsil ederek Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir. Daha sonra Rus-Tatar mektebini bitirmiş ve ardından Bakü Teknik Okulu'na devam etmiştir. Bu dönemde Rusya Müslümanları arasında meydana gelen yenilikçi hareketlerden etkilenen Resulzade, İsmail Gaspıralı'nın bayraktarlığını yaptığı usûl-i cedit okulları ve eğitim kampanyasına katılarak milli uyanışa büyük destek vermiştir.[1]

Resulzade, 1902'de Rus sömürge yönetimine karşı mücadele etmek için Müslüman Gençlik Teşkilatı adıyla gizli bir teşkilat kurmuştur. Bu cemiyet Müslüman Demokrat Müsavat Cemiyeti ismini alarak çalışmalarını sürdürmüştür.[2] Böylece ilerleyen yıllarda Çarlık Rusya'sının korkulu rüyası haline gelen Resulzade, gizli devrimci derneklerin faaliyetlerine bizzat katılmıştır.

Basın-yayın hayatındaki faaliyetleri Bakü, İstanbul ve Tahran'da geçen Resulzade'nin ilk yazarlık hayatına atılışı 1903'te başlamıştır. 1903'te Tiflis'te Şah-tahtlı Ağa tarafından neşrolunan Şark-i Rus gazetesinde yazmaya başlamıştır.[3]

1904 yılında Rusya Sosyal Demokrat Federal Partisi'ne bağlı "Himmet" Sosyal Demokrat grubunun üyesi ve kurucusu olmuş ancak teşkilatın Bolşeviklerin eline geçmesi sonucu örgütten ayrılmış ve artık sosyalist faaliyetlere yaklaşmamıştır.[4] Resulzade'nin sosyalist görüşten ayrılmasını Şark-i Rus gazetesinde belirttiği bilinmektedir. Bu

yazısında “Türk münevverlerinin kendi aralarında Rusça değil, Türkçe konuşmaları lazım geldiği” tezini müdafaa etmiştir. Bu da Mehmet Emin Resulzade'nin sosyalist aydınlara yönelik eleştirilerini[5] ve Türkçenin korunmasına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Resulzade, ilk makalesini de 1903'te Şark-i Rus gazetesinde yayınlamıştır. Bu dönemde 19 yaşında bulunan Resulzade, daha sonra Ali Bey Hüseyinzade'nin Bakü'de çıkardığı Hayat ve Füyuzat adlı dergilerde makaleler yazarak milli davasını sürdürmüştür.

Ayrıca makale yazarlığının dışında şiirle de ilgilenen aydın, akrabalarının milli olaylar karşısında sessiz kalmaları ve atak olmamalarına sinirlenerek Füyuzat dergisinde yine milli davasını savunduğu şiirlerini yayınlamıştır.[6] Böylece Resulzade'nin yazarlık yönünün yanında şairlik yönüne de tanık oluyoruz.

1903 senesinden itibaren Azerbaycan'da “Safa”, “Necat”, “Edeb Yurdu” Cemiyet-i Hayriye”, gibi cemiyetlerde çalışan ve kurduğu gizli derneklerle çarlığa karşı mücadelesini sürdüren Resulzade, 1908-1910 yıllarında İran'daki meşrutiyet hareketine iştirak etmiştir.[7]

Bu sıralarda Tebriz'de meydana gelen İran inkılâbı, hürriyet ve demokrasi aşkı Mehmet Emin Resulzade'yi de etkilemiştir. Hürriyet ordusunun zaferle Tahran'a girişi ve meşrutiyetin ilanı üzerine Tahran'da Avrupa usulünde yayın yapan ilk gazete olan İran-i Nov açılmış ve gazetenin müdürü ve başyazarı Mehmet Emin olmuştur. Merkez Partisi'ne dâhil bulunduğu “Demokrat Parti'nin ideolojisini, söz konusu partinin lideri Seyyit Hasan Takizade ile beraber savunmuştur. Türkiye'de hürriyet ve meşrutiyet adına meydana gelen tüm bu olumlu gelişmelere karşılık Rusya'da mutlakiyet ve irtica yine başlamıştı. Kafkasya'nın dibinde hür ve demokratik bir rejimin kurulmasını kaldıramayan Rusya, ordusuyla birlikte İran'a girerek İran'da baskıcı ve irticai tutumlarda bulunarak Millet Meclisi'ni bombalamıştır.[8] Resulzade böylece, Rusya'da bu dönemde İran kabinesi üzerinde etkili olan Rus elçiliğinin isteğiyle İran'dan çıkarılmıştır. Bunun üzerine Resulzade, İran'dan kaçarak 1911'de İstanbul'a gelmiş ve burada Türk Ocakları'na katılarak Türk Yurdu'nda yazılar yazmaya başlamıştır.[9]

Resulzade'nin Türkiye'ye iltica etmesinin sebepleri arasında onun faaliyetlerinin İran hükümetini rahatsız etmesi ve yazdığı İran Türkleri adlı seri makalesinde belirttiği görüşleridir. Çünkü Resulzade, İran'dan yana değil Türk milliyetçilerinden yanaydı.[10] Bu nedenle İran topraklarında kalması Resulzade için hayati bir tehlikeydi.

Mehmet Emin, İstanbul'da bir taraftan yeni kurulan Türk Ocağı'nda İran Türklerine dair yazılar yazıyor, bir taraftan da davasını sürdürüyordu. Ayrıca, bu sayede Çar aleyhine yazılar da yazabildiği gibi 1911'de Bakü'de Milli Demokrat Müsavat Partisi'nin kurulmasını teşvik ediyordu. Resulzade'nin Bakü'ye dönüşü ise 1913'te Romanov sülalesinin 300. kuruluş yıldönümü münasebetiyle çıkarılan genel aftan istifade etmesi şeklinde olmuştur. Bakü'ye dönen Resulzade, çeşitli dergi ve gazetelerde yazarlık yapmaya başlamıştır. Daha sonra 1915'te milliyetçilik fikrini savunan Açık Söz gazetesinde yazmaya başlamıştır.

İstanbul'daki sürgün hayatı boyunca zaman zaman başta Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Adalet Ağaoğlu, Ali Bey Hüseyinzade ile görüşen Resulzade, Ziya Gökalp mefkûreciliğinin mürevvici olmuştur. Ziya Gökalp'ın İslamlaşmak, Türkleşmek, Muasırlaşmak makaleleri adeta Resulzade'nin ruhunu sarmalamıştır. Bakü'ye döner dönmez de basındaki şiddetli dil münakaşalarında Ziya Gökalp nazariyesinin muhafazasını yapmış, hatta Açık Söz gazetesinde Ziya Gökalp'ın İslamlaşmak, Türkleşmek, Muasırlaşmak umdesini ideolojik şiar olarak benimsemiştir. Resulzade, bu şiar ile Azerbaycan'a Hem Türkçülüğü hem de Türkiyeciliği sokmayı başarmıştır. Resulzade, bu sloganı daha sonraları “Türk Ümmetindenim, İslam Ümmetindenim, Garp Ümmetindenim” şekliyle değiştirerek milliyetçilerin oluşturduğu Müsavat Partisi'nin programına önsöz yapmıştır.[11]

Böylece Resulzade ve arkadaşları, Türkçülükle halkçılığa hizmet gayesi ile kurulmuş bulunan Açık Söz gazetesi, Azerbaycan'ın bağımsızlık dümenini elinde tutan Müsavat Partisi ve Ziya Gökalp'ın şiarı sayesinde Milli Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.[12] Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin Birinci Cihan Harbi'nden yenik çıkması Azerbaycan Türklerini kendi başına bir müstakil devlet kurmaya mecbur etmiştir. Mehmet Emin Resulzade, 1917'de Müsavat Partisi'nin Birinci kurultayında başkan seçilmiş ve böylece Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne giden yolu açmıştır.[13]

Resulzade'nin Siyasi Faaliyetleri ve Azerbaycan Cumhuriyetinin Kurulması

1917'de bu gelişmeler yaşanırken Rusya'da ihtilal gerçekleşmiştir. Rusya Müslümanları, İhtilalin getirdiği coşkuyla ilk defa bütün Rusya Müslümanlarının toplandığı bir kongre gerçekleşmiştir. Mehmet Emin Resulzade bu kongrede büyük cesaret ve özenle Müslümanların haklarının büyük savunucularından olmuştur.[14]

11 Mayıs 1917'de Moskova'da gerçekleşen Umum Rusya Müslümanları Kongresi'nde Resulzade ve Ali Merdan Topçu'nun bildirdiği ve önerdiği konular oldukça dikkat çekmiştir. Bu önerilerden Resulzade'nin sunduğu ve savunduğu "Rusya Federasyonu içinde topraklı muhtariyet" tezi, yani Rusya'nın parçalanması ve her milletin kendi geleceğini tayin etmesi fikri kongre üyeleri tarafından büyük bir coşkuyla kabul edilmiştir.[15] Tüm bu gelişmeler yaşanırken önce Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Mavara-yı Kafkasya Federasyonu oluşturulmuş, ardından Gürcistan federasyondan çıkıp bağımsızlığını ilan etmiştir.

Sonra Azerbaycanlı federasyon üyeleri de kendilerini Azerbaycan Milli Şurası kabul ederek şuranın başkanlığına Müsavat Partisi lideri Mehmet Emin Resulzade'yi seçmişlerdir. 28 Mayıs 1918'de ise Tiflis'te Azerbaycan Misak-ı Millisini ilan etmişlerdir.[16] Resulzade daha sonra, Güney Kafkasya seyminde Müslüman fenksiyonunun başkanı sıfatıyla Kafkasya'nın Rusya'dan tamamen ayrılmasını ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasını istemiş ve iki yıl devam eden bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk başkanı olmuştur.[17]

Mehmet Emin Resulzade ve Osmanlı Siyasi İlişkileri

Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması üzerine Osmanlı ile ilişkileri geliştirmek adına Osmanlı ile siyasi ve askeri işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Resulzade, bu anlaşmalarla Kafkasya milletlerine müstakil milli bir devlet yaşatma teminatını vermiştir.[18]

1918'in ortalarında yoğun bir şekilde başlayan Osmanlı-Azerbaycan ilişkilerinin seyrini Mehmet Emin Resulzade'nin Osmanlı'ya yazdığı raporlardan daha iyi anlama imkânına sahibiz. Mehmet Emin Bey'in Osmanlı arşivinde bulunan belgelerdeki ifadelerinden toplam yedi adet raporun var olduğu çıkarımı yapılmıştır. Bununla birlikte ilk raporun 19 Temmuz, sonrakiler 29 Temmuz, 4 Ağustos, 2 Eylül ve 2 Ekim tarihidir. Azeri Heyeti 21 Ekim'de İstanbul'dan ayrılmıştır. Azeri Heyeti'nin raporlarında siyasi (Osmanlı-Almanya ve Azerbaycan ilişkileri), iktisadi (Azerbaycan-Osmanlı iktisadi anlaşmaları ve Azeri para birimi), kültürel (İstanbul'da mahsur kalan talebeler; kitaplar, muallimler, Kafkas Terakki Cemiyeti), Azerbaycan Hükümeti'ne tavsiyeler ve İstanbul Hükümeti'nin diğer çalışmaları yer alıyordu.[19]

Resulzade'nin Hariçteki Mücadelesi ve Son Zamanları

İstanbul'a gelen Resulzade, sadece Osmanlı ile değil burada bulunan yabancı devletlerin ileri gelenleri ile görüşerek Bakü'nün işgalden kurtulmasını destek istemiş fakat olumlu bir sonuç alamamıştır. 15 Eylül 1918'de şehri işgalcilerden temizlemesinin ardından merkez Bakü'ye taşınmıştır.

Resulzade bu dönemde, Müsavat Partisi'nin ikinci kongresinde yeniden parti başkanlığını seçilmiştir. 27 Nisan 1920'de ise Bolşeviklerin idareyi ele geçirmesi üzerine tutuklanarak Bakü'ye getirilmiş ve hapse atılmıştır.[20]

Tarihe Azerbaycan tarihinin en kara günü olarak geçen 27 Nisan 1920'de Azerbaycan Devleti tarihe karışmıştır. Resulzade'nin büyük emeklerle kurduğu ve ayakta tuttuğu bağımsız cumhuriyetin hazin sonu Resulzade'yi çok derinden etkilemiştir. Devletin yıkılmasında Bolşevik askerleri kadar yerli komünistlerin de rolü olduğunu söyleyen Resulzade, hiç affetmediği bu insanlar için "bari komünist de olsa bağımsız bir Azerbaycan kalsaydı" şeklinde sitemde bulunmuştur.[21]

İç savaş yıllarında Resulzade'nin siyasî hayatı Azerbaycan toplumunu çekip çeviren "Müsavat" partisine bağlıdır: Genç Müslüman demokrasisi başlangıç devrini bu parti ile geçer. Üç yıl boyunca, o, türlü iç ve dış siyasî güçlerle mücadele etmek ve geçici olarak anlaşmak durumunda kalır.

Bu siyasî güçlerin her biri de Hazar boyundaki bu çok zengin ülkenin geleceğini kendine göre tahmin etmektedir. Türkler ve İngilizler, Almanlar ve taşnaklar (Ermeni millî burjuva partisi üyeleri) Beyaz Ordu taraftarları ve

Bolşevikler, hepsi de Bakü'de yerleşmeye çalışırlar. Bunlara petrol "kokusu" rahat vermemektedir. İktidarlar ve toplumda kendi yerini tayin edenler hiç durmadan değişmektedir.

Türkiye bu bölgede en etkili askerî ve siyasî güç olsa da ittifak ülkelerine karşı çıkmanın zor şartlarında, Sovyet Rusya tarafından destek bulmak için, Sovyet askerlerinin Azerbaycan'ı almasına engel olmaz.

Onbirinci Ordu (ona yerli bolşevikler ve destekçileri yardım etmektedir) Nisan sonlarında Bakü'yü alınca, Azerbaycan Cumhuriyeti siyasî dramının son perdesi tamamlanır. Şamahı yanındaki Lagiş köyünde kaçak olarak yaşayan Resulzade'yi 1920 yılının Temmuz başında tutuklanır ve Bakü'deki Bail Zindanının umumi hücrelerine getirip kapatırlar.

Onun işini yerli Çeka (ihtilal karşıtı hareketlerle mücadele eden komisyon) araştırır. Sabık başkanın anlaşılan sağ kalacağına dair ümidi az olmuştur. Ama kurtuluş imkanı hiç beklenmedik bir taraftan doğar. 1921 yılının Ekim'inde Stalin Bakü'ye gider. Bu onu ihtilal kariyerine başladığı yerleri kendince teftiş ettiği bir seferdir. Azerbaycan Olağanüstü Komisyonu (Az Çeka) Bail zindanında gizli işlerini yöneten sorumlulardan birisi sonradan bakın neler söyleyecektir: Beni AzÇeka başkanı muavinine çağırıp soktular. O bana Mehmet Emin Resulzade'yi istasyona götür, orada onu Stalin bekliyor, dedi. Zindana gittim. Resulzade'nin hücrelerine girdim. Oradaki vaziyet kötüydü. Havasız, sıcak, hücre dar. Tutuklunun kıyafeti pek miskin, giyimleri dökük, sakal-bıyık sarmış yüzünü. O kendisini diri ve mağrur tuttu, konuşmadı. İki asker aldım yanıma, tutukluyu faytona oturttum ve şehre götürdüm. Bana muhasebenden para verdiler. Resulzade'ye iç giyimi, takım elbise, pabuç, şapka ve başka şeyler satın aldım. O da yıkanıp tıraş olarak yeni elbisesiyle sokağa çıkınca neredeyse kendisini tanımayacaktım. Tamamen başka biri gibiydi, güzel bir görünüş, büyük gözlerinde akıl pırıltısı, geniş alın, yüzünde de sabır sezilmekte. O gerçek manasıyla büyük olarak göründü... Yirmili yılların sonunda yazılan bu sevimli hatıradan, yazarın Resulzade'yi Stalin yanına getirdiği anlaşıyor. Çeka memurunun şahit olduğu konuşma da ilgi çekici: " Stalin onun yanına geldi, kucaklayıp öptü. Sonra da aniden - Mehmed Emin, bir buçuk yıl boyunca sizin iktidarınız halka ne verdi? Siz ne yapabildiniz? diye sordu. Mehmed Emin bir müddet öyle durduktan sonra - Biz Yosif çok iş yapmaya da yetişemedik. Durumun nasıl olduğunu kendin biliyorsun. Ama düşünüyorum da biz esas meseleye ulaştık. Halka millî azatlık ve bağımsızlık tadını tattırdık... **Bir kere dalgalanan bayrak bundan sonra düşürülmeyecek**, dedi.

Bakü Çeka hapishanesinde çıkartılan Emin Bey, daha sonra Stalin'in müdahalesiyle Moskova'ya götürülerek Sovyet polisinin genel nezaretine alınmıştır. 1922'de Fin Körfezi'ne kaçarak Finlandiya'ya sığınmış ve oradan da Batı Avrupa yolu ile İstanbul'a gelmeyi başarmıştır.[22] Burada, Kasım 1923'e kadar 4 sayı neşreden Yeni Kafkasya dergisinde çarlık yönetimi altında bulunan Türklerin durumlarıyla ilgili olmak üzere Sovyetleri ve İran'ı hedef alan yazılar yazmıştır. Sovyetler, sert yazılarından dolayı düzenlediği çeşitli oyunlarla Resulzade'yi buradan da kaçırtmayı başardılar. 1928 yılında Avrupa'ya kaçan Resulzade, burada Promete Derneği'ne (Rusya mahkûmu milletlerin birleşmiş cephesi) mensup Kafkasyalı halklar ile 1934'te Kafkasya Federasyonu misakını imzalamıştır. Resulzade, 1929--1939 yılları arasında Paris'te Fransızca neşredilen Promete adlı dergide, 1932-1938 arası Kafkaz adlı dergide, 1934-1938'de Berlin'de kendi yönetiminde çıkan Kurtuluş ve İstiklal adlı gazetelerde ve ayrıca Müsavat Bülteni'nde çok sayıda makale yazarak millî davasını her gittiği yerde savunmuştur.[23]

Mehmet Emin Bey, İkinci Dünya Savaşı'ndan dört sene önce faaliyetini Varşova'ya nakletmiş ve Polonya'nın istilasını üzerine Bükreş'e geçmiştir. Alman-Rus savaşı esnasında Alman dışişleri müdürünün kendisini Almanya'ya daveti üzerine 1942'de Kafkasyalı diğer milletlerin temsilcileri ile birlikte Almanya'ya gitmiş fakat burada Nazilerin mahkûm milletleri anlama yeteneğine sahip olmadıklarını düşünerek Berlin'den ayrılıp tekrar Bükreş'e geçmiştir.[24] 1944'te Bolşeviklerin Bükreş'e yaklaşması nedeniyle batıya giden Resulzade, 24 Nisan 1945'te Amerikan işgal mıntikasına geçmiştir. Tüm bu sürgün hayatının ardından nihayet 1947 Eylül ayında Türkiye'ye gelerek Ankara'ya yerleşen Resulzade, burada ömrünün geri kalan kısmını çeşitli konularda konferanslar vererek, risaleler, makaleler yayınlarak geçirmiş ve 1955 yılında hayata gözlerini yummuştur.[25]

Resulzade'nin Fikriyatı

Azerbaycan Devlet fikrinin ve istiklal aşkının canlı bir örneği ve sönmez meş'alesi olan Mehmed Emin Resulzade, düşmanlarının Azerbaycan millî kurtuluş hareketini baltalamaya çalışmaları karşısında davası uğruna verdiği savaş ve kurduğu Müsavat adlı partisi ile hafızalardan kazınmamıştır. Ayrıca Resulzade, millî bilinci yeni yeni gelişmeye başladığı Azeri-Türk toplumunun önünde bulunmuş, geri zihniyet ve Rusya'ya karşı kalemiyle elli yıla yakın

savaşmıştır.[26]

Ali Bey Hüseyinzade'nin Müslümanlığı yalnız bir din, milliyeti de Türklük olarak ifade eden görüşleri, Mehmed Emin Resulzade üzerinde de etkili olmuştur. Aralık 1906'da Tekâmül gazetesini çıkarmaya başlayan Resulzade, bu gazetede bir makalesinde bütün insanların, milletlerin, sınıfların hukukta ve seçimde eşit olması gerektiğini söylemiştir. Resulzade'nin bu tezi daha sonraki yıllarda insanlara milletlere istiklal şeklinde formüle ettiği bir mefkûreye dönüşmüştür.[27]

Resulzade'nin Dil Konusundaki Düşünceleri

Resulzade'nin dil konusundaki düşüncelerinden bahsederseniz, Dirlik dergisinde (1914--1916) ulusun bilimsel tanımını yapan Resulzade, "Milli Dirilik" başlıklı seri makalesinde milletin din birliğine değil, dil ve kültür birliğine dayandığını, Müslümanlığın milleti değil, dinin bir cemaati ifade ettiğini söylemiştir. Bu açıklamaya göre Ulus; dili, edebiyatı, dini, tarihi, örf, adet ve ananesi ortak olan grubun adıdır. Bütün bu etkenler arasında dili bir adım öne çıkaran Resulzade, tarihte birçok din değişen millet olduğunu fakat dilin asla değişmez olduğunu söylemiştir. O, yine Rusya Türklerini Fars, Tatar şeklinde ayırmanın yanlış olduğunu vurgulayarak bu tanımlamaların temelden yoksun olmalarına bağlamıştır. Yine Resulzade'nin "Eğer milli kimliğimizin bilincinde olsaydık Türk sahnesinin opera sanatçısı olmalarıyla övündüğümüz insanların soyadlarını Ağdamski, Sarabski yerine Ağdamlı ve Serablı şeklinde çağırırdık." [28] şeklindeki sözleri Resulzade'nin milli dile verdiği önemi kanıtlamaktadır. Resulzade, Azeriler ve Osmanlılardan farklı olarak mahalli dilin ya da Osmanlı Türkçesinin Türk dünyasının ortak dili olmasını kabul etmiyordu. [29] Fakat ayrı bir edebi Azerbaycan dili kurmanın Türk halkları birliği fikrine ters düşeceğini söylüyordu. Onun dille ilgili düşüncesine göre Osmanlıca yabancı kelimelerin ilavesi ile zorlamayla bir Türkçedir. Bu nedenle yabancı kelimelerden arındırılan saf bir Türkçe, ortak dil kabul edilebilirdi. [30]

Resulzade'nin Milliyetçilik Anlayışı

İdeal bir Türk milliyetçisi ve imanlı bir Müslüman olan Resulzade, devlet idaresinde milliyetle dini inançların ayrı düşünülmesi gerektiğini söylerken bu iki ifadenin soysal hayatta birbirini tamamladığını düşünüyordu. [31] Resulzade, Açık Söz'ün ilk sayısında milliyetçilikle ilgili yazdığı "Tuttuğumuz Yol" isimli makalesinde milli kimlikle ilgili şu şekilde bir açıklama yapmıştır: "Sağlam, metin ve uyanık mefkûreli bir milliyet getirmek istiyorsak şayet mutlaka üç esasa sarılmamız: Türleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak." [32] Resulzade'nin bu sözleri onun Ziya Gökalp fikriyatına ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.

Resulzade'nin Rusya'ya ve Komünizme Bakışı

Resulzade, Rusya'yı Türk illerinin istiklal ve özgürlüklerini gasp etmiş, emperyal bir devlet olarak görmekte ve Rus'un kızılının da beyazının da aynı olduğunu düşünmektedir. Komünizmi ise dünya için her zaman tehlikeli görmüş ve bunun Rus emperyalizminin yeni şekli olduğunu söylemiştir. Bu nedenle yazdığı makalelerinde Rus komünizminin sakıncalarından bahsederek Türk halklarını uyarmaya çalışmıştır.

Mehmed Emin Resulzade'nin Eserleri

- Azerbaycan Cumhuriyeti: Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti, İstanbul 1992
- Das Problem Aserbeidschan, Berlin 1937, trc. Sebahattin Şimşir-Perihan Mete, Ankara 1996
- İstiklal Uğrunda Mücadele, Varşova 1938
- Milli Tesanüd, Ankara 1978
- Asrımızın Siyavuşu, haz. Arasoğlu, Ankara 1989
- Azerbaycan Cumhuriyeti, nşr. Asif Rüstemov, Bakü 1990
- Azerbaycan Şairi Nizami, İstanbul 1991.

- Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le Hatıraları, haz. Sebahattin Şimşir, Turan Yayıncılık, İstanbul 1997
- Mehmed Emin Resulzade: Eserleri, I 1903-1909, nşr. Şirmehammed Hüseyinov, Bakü 1992
- Mehmed Emin Resulzade: Eserleri, II 1909-1914, Şirmehammed Hüseyinov, Bakü 2001
- Kafkasya Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İstanbul 1993 (Türk Yılı 1928'deki Yazıları)
- İran Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İ. M. Yıldırım, S. Çağın, İstanbul 1993, (1912'de Türk Yurdu ve Sır'at-ı Müstakim'de çıkan yazıları)
- Mehmed Emin Resulzade'nin Meclis-i Mebusan Konuşmaları (1918-1920), nşr. Sebahattin Şimşir, İstanbul 2003
- Rusya'daki Siyasi Vaziyet, İstanbul 2005

Resulzade'nin Eserlerinden Bazılarının Tanıtımı

- Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le Hatıraları, haz. Sebahattin Şimşir, Turan Yayıncılık, İstanbul 1997, 112.s.

Azerbaycan Milli Harekâtı'nın başkanı olan Resulzade'nin Rus çarlığına karşı giriştiği mücadele onu Stalin'le ortak bir paydada buluşturmuştur. Bu ortak nokta sonucunda Azerbaycan'ın Ruslar tarafından istilası sonucu bir süre saklanmak zorunda kalan Resulzade, hapsedildiği zaman Stalin'in insiyatifiyle Moskova'ya götürülür. Bu eserde de Resulzade, 1905-1922 yılları arasında Stalin'le tanışmasını ve sonrasında Stalin'le yaşadığı anılarını anlatmıştır.

- Kafkasya Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İstanbul 1993 (Türk Yılı 1928'deki Yazıları)
- İran Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İ. M. Yıldırım, S. Çağın, İstanbul 1993, (1912'de Türk Yurdu ve Sır'at-ı Müstakim'de çıkan yazıları)

Mehmed Emin Resulzade, İran'dan ayrılmak zorunda kaldığı 1912 yılından sonra İstanbul'a gelmiş ve burada Türk Yurdu'nda İran Türkleri adlı makalelerini yayınlamaya başlamıştır. 6 makaleden meydana gelen bu yazısında da Resulzade, İran'daki Türklerin varlığına dikkat çekerek İran'ın üçte birinin her zaman Türk olduğunu söyleyip, İran'ın siyasi, iktisadi ve medeni hayatında Türklerin oynadığı önemli rollerden bahsetmiştir.

SONUÇ

İlmi ve kültürel faaliyetleri dışında siyasi yönleriyle de tanıttığımız Resulzade, Azerbaycan'ın Milli Davası'na öncülük ederek bu davasını tüm Türklüğe mâl etmiş ve fikriyatının devamlılığını sağlayacak memleketlerde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1908 senesinde İran'a gelen Resulzade, bu dönem itibarıyla İran Türklerinin tarihini, kültür ve medeniyetini, haklı seslerini ve yaşadıkları acıları yazdığı makalelerde dile getirmiştir. Rus tehditi sonucu buradan ayrılıp Türkiye'ye kaçan Resulzade, İran Türklerine dair yazdığı makalelerini Türk Yurdu'nda yayımlamıştır. Resulzade, burada Türklüğe ve İslam'a dair düşüncelerini rahatça dile getirebilmiş ve kendisi gibi düşünen Ziya Gökalp, Yusuf Akçura Adalet Ağaoğlu gibi aydınlardan ilham almıştır. Yine İstanbul'da bulunduğu süre zarfında çarlık aleyhine yazdığı yazılarıyla dikkat çeken Resulzade, Rus tehdidinin baş göstermesi sonucu buradan da ayrılarak vatanına dönmüştür. Aslında Resulzade'nin Türklüğe sahip çıkan tutumu ne Çarlık Rusya'sının ne de Bolşevik Rusya'sının hoşuna gitmiştir. Çünkü Resulzade'nin fikriyatı hiçbir durumda değişmemiş ve aynı istikrarı korumuştur.

1918'de Resulzade ve dava arkadaşları, büyük çabaları sonucunda en büyük hayalleri olan Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurmayı başarmışlar fakat bu bağımsızlık yalnızca iki yıl sürmüştür. 1920 yılında Azerbaycan'ın Sovyetler bünyesine alınmasıyla Mehmed Emin Resulzade bu yeni yönetime tehdit olarak algılanmış ve Resulzade bir süre hapis hayatı yaşadktan sonra ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu ayrılık Resulzade'yi

durdurmaya yetmemiştir. Bu anlamda, Azerbaycan topraklarından yola çıkan Resulzade, Fransa, Almanya, Polonya Romanya ve Türkiye gibi ülkelerde davasını savunan yayın organları sayesinde kalemini konuşturmuştur. Resulzade fikriyatı böylelikle, Türk dünyası sınırlarından çıkarak Avrupa'ya da taşınmış ve günümüze değin varlığını sürdürmüştür.(Nurgül UZUNEL)

Daha yirminci asır başında Resülzade sosyalist anlamdaki bir yazar olarak tanınırdı. Azerbaycan'da sosyal-demokratik hareketi başlatan, pek çok bolşevist lidere start meydanı olmuş "Himmet" cemiyetini kuranlardan biri Resülzade'dir. Aynı zamanda Neriman Nerimanov, Mecid Efendiyeve, Meşadi Azizbekov, Esadulla Ahundov ve başkaları da onunla el ele verip mücadele ederler.

Sonradan bu şahıslar "halkın mutluluğu için" büyük mücadeleçiler listesine dahil olur, hatıraları şehir, sanayi kuruluşları ve kültür merkezlerinin isimleriyle ebedileştirilir, haklarında romanlar yazılıp manzumeler düzülür.

Baku'nun o devirdeki siyasi ufkunda hiç şüphesiz en büyük ve en kabiliyetli olan Resülzade'nin kaderi ise bambaşka bir yöne çevrilir. O bolşevik fikirleriyle geçici olarak meşguliyetini artık bırakıp gelecekteki toplumun orta yolcu millî örneğini savunmaya başlar. Resülzade bu toplumu İslam örf ve âdetleriyle iç içe asil bir cumhuriyet olarak göz önüne getirir. Rusya İmparatorluğunda Azerbaycan'ın tuttuğu yer meselesi ona pek anlaşılır bir şey değildir, o, medenî – millî muhtariyet için fikir yürütmüştür.

Resülzade'nin otuzlu yıllarda söylediği fikri okuyucularımızın dikkatine sunalım:

"Bugünkü dünyanın gerçek hali ve onun asırlar boyunca insanlar aklında ve ahlakında yerleştirilmiş şartları ve faktörleri, bizim, siyasette hayalperestler olup günah işlememize imkan vermemektedir."

"Bizim inancımıza göre, anlayışlı ve doğru tek siyaset millî siyasettir. Tarihin manası böyle. Bilim, akıl ve mantığın fermanı böyle."

Bu fikirler hakkında günümüzde de iyice düşünmek hiç ziyan vermeyecektir. Aslında akıllı fikirler de sadece zamanı için söylenip kalmaz. Onların bazılarının esasını anlamak için epey zaman geçmesi gerektir...

Kaynak:

TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALARI MERKEZİ DERGİSİ, YIL: 2010 CİLT: 2, SAYI: 7 – YAZ 2010

www.turansam.org

MEHMED EMİN RESULZADE VE STALİN*1 Bulat SOLTANBEKOV Aktarma: Mustafa ÖNER

AZERBAIJAN TÜRKLÜĞÜNÜN KAHRAMANI MEHMET EMİN RESULZÂDE (1884 – 1955) Nurgül UZUNEL

Dipnotlar:

- 1.
1. Yavuz Akpınar, "Resulzâde, Memed Emin", DİA, c. 33, s. 2.
2. Akpınar, a.g.m., s. 2.
3. "Resulzade Mehmed Emin Bey'in 70. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle", Azerbaycan, Ocak-Şubat 1954, c. 3, sy.22-23, s. 2.
4. Turan Yazgan, "Bayrak Şahsiyet Mehmet Emin Bey 70 Yaşında", Tarih Dergisi, Haziran 1999, c. 4, sy. 42, s. 4.
5. Ebulfez Süleymanlı, Milletleşme Türklerinde Azerbaycan Türkleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 120.

6. Feyzi Aküzüm, Mehmet Emin Resulzade ve Çeşitli Cepheleriyle Azerbaycan İstiklal Davası, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, Kasım-Aralık 1991, sy. 282, s. 57.
7. Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Resulzade Mehmet Emin Resulzade'nin Hal Tercümesi", Türk Yurdu, Nisan 1995, c. 5, sy. 245, s. 786.
8. Mirza Bala, "Resulzade Mehmed Emin", Dergi, 13 Mart 1955, sy. 1, s. 135-136.
9. Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Resulzade Mehmet Emin Resulzade'nin Hal Tercümesi", Türk Yurdu, Nisan 1995, c. 5, sy. 245, s. 786.
10. Süleymanlı, a.g.e., s. 121.
11. Ahmet Caferoğlu, "Ziya Gökalp'ın Azerbaycan Türklüğü Üzerine Tesiri", Türk Kültürü, Ekim 2004, sy. 24, s. 12.
12. Caferoğlu, a.g.m., s. 12-13
13. Yazgan, a.g.m., s. 4.
14. Abdullah Battal Taymas, "Mehmet Emin Bey'in 70.inci Doğum Yıldönümü Münasebetiyle", "Mutlu Bir Yıldönümü Dolayısıyla" Azerbaycan, Ocak-Şubat, c. 3, sy. 22-23, s. 19.
15. Mehmet Saray, Azerbaycan Türkleri Tarihi, Yeni Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Serisi, İstanbul 1993, s. 28.
16. Sebahattin Şimşir, "Mehmet Emin Resulzade'ye Göre 27 Nisan 1920 Azerbaycan İşgali", Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos, c. 1, sy. 16, s. 1204.
17. Aküzüm, a.g.e., s. 58.
18. Bala, a.g.m., s. 137.
19. Vügar İmanov, Azerbaycan-Osmanlı İlişkileri 1918 (Azerbaycan Belgelerine Göre), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006, s. 67, 73-74.
20. Akpınar, a.g.m., s. 4.
21. Şimşir, a.g.m., s. 1205.
22. Resulzade Mehmed Emin Bey'in 70. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle, Ocak-Mart 1954, c. 3, sy. 22-23, s. 740.
23. Akpınar, a.g.e., s. 4.
24. Mirza Bala, "Mehmet Emin Bey 70 Yaşında", Azerbaycan, Ocak-Şubat 1954, c. 3, sy. 22-23, s. 5.
25. Tanrıöver, a.g.m., s. 787.
26. Tanrıöver, a.g.m., s. 783.
27. Süleymanlı, a.g.e., s. 120.
28. Süleymanlı, a.g.e., s. 122.
29. Mehriban Gasımova, Azerbaycan'da Milli Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü (Doktora Tezi, 2006), MÜ Sosyal

Bilimler Enstitüsü, s. 97.

30. Tadeuz Swietochowski, “1920 Öncesinde Rus Azarbaycanı’nda Milli Birliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası”, Tarih Araştırmaları Dergisi, Temmuz 2003, c. XXII, sy. 34, s.181.

31. Aküzüm, a.g.m., s. 61.

32. Süleymanlı, a.g.e., s. 123.